

Tıp Alanında Türk-Alman İlişkileri

H. Alper TANRIVERDİ¹, H. Taylan ÖNEY²

¹Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Tıp Fakültesi, Kadın Hastalıkları ve Doğum AD, Zonguldak, Türkiye

²Zentralkrankenhaus Links der Weser, Kadın Hastalıkları ve Doğum Kliniği, D-28277 Bremen, Almanya

Abstract

In this short communication the history of Turkish-German medical relations, beginning from the 17th century is being demonstrated.

Özet

Bu kısa derlemede tıp alanında Türk-Alman ilişkileri 17. yüzyıldan başlayarak anlatılmıştır.

Tıp Alanında Türk-Alman İlişkileri

Tıp alanında Almanya, Avusturya ve İsviçre gibi Almanca konuşulan ülkelerle Türkiye arasındaki ilişkiler son yüzyıllarda yoğun bir şekilde süregelmiştir. Tarım dışında, bilimsel ve teknolojik bilgi transferinin bu derece yoğun yaşandığı başka bir alan olmamıştır. Geçmişte Türkiye’de çalışan Alman veya Almanca konuşan hekimler, eczacılar ve diğer sağlık elemanları kendi deneyim ve uygulamalarını Türkiye’de tanıtmış, Almanya’da eğitim görmeye veya bilgi alış verişinde bulunmaya giden Türk hekimleri aracılığıyla da karşılıklı son derece verimli bir bilgi transferi ortamı oluşmuştur.

Tarihi açıdan, tıp alanında Türkiye ve Almanya arasındaki ilişkileri kabaca 3 dönemde inceleme olanağı bulunmaktadır. Birinci dönemin başlangıcı Osmanlı Devleti zamanında 17. yüzyıla dayanmaktadır. İkinci dönem 1933 yılında İstanbul Üniversitesi’nin kurulmasıyla başlar. Üçüncü dönemin ise 1950’li yıllardan günümüze dek sürdüğü kabul edilebilir.

Batı ülkelerinden tıp alanındaki bilgi transferinin Osmanlı Devleti’nin 19. yüzyıl içinde yıkılmaya başlamasıyla hızlandığı gözümüze çarpmaktadır. Bu dönemde merkezi yönetimin güçlendirilmesi amacıyla yapılan reformların ağırlığı öncelikle idari ve askeri reorganizasyona yönelikti. Bu reform hareketleri kapsamında Sultan II. Mahmut zamanında (1835) *Helmut Moltke*, *Conrad Freiherr von der Goltz*, *Otto Liman von Sanders* ve *Erich von Falkenhayn* gibi tanınmış Prusyalı ve Alman askeri danışmanlar ülkeye davet edilmiştir (2). Bu dönemde tıp alanındaki Türk-Alman ilişkileri da-

ha yoğunluklu olarak askeri amaçlarla başlamış ve modern tıba ait bilimsel düşünce ve pratik uygulamaların kabulü askeri alandaki reform hareketinin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır.

Tıp alanındaki Türk-Alman ilişkilerini Almanya’nın bakış açısından incelersek, 19. yüzyılda Almanya’nın Türkiye’deki kültür politikalarını etkileme hedefi ön plana çıkmaktadır. Diğer Avrupa ülkelerinin yaygın kolonileşme süreçlerini izleyen Almanya, Osmanlı Devleti ile siyasi ve ekonomik ilişkilerini geliştirme amacına tıp alanındaki ilişkilerini yoğunlaştırarak barışçı bir yoldan ulaşma niyetindeydi. Alman askeri hekimlerinden *Prof. Dr. Eduard Müller*, 1918 yılında İstanbul’da bu konuyu şu şekilde dile getirmiştir: “Alman tıp sanatının ülkeye girmesiyle eşzamanlı olarak Alman sanayisi de Türkiye’ye girmektedir” (3). Gerek Almanya’nın gerekse diğer yabancı ülkelerin Osmanlı Devleti sınırları dahilinde hedefledikleri buna benzer kolonileşme hareketleri Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulmasıyla son bulmuştur. Ne var ki bu zamana kadar gerçekleşmiş olan bilimsel transfer, askeri amaçlı veya politik amaçlı olsun, meyvelerini vermiştir. Cumhuriyetin kurulmasıyla, Batı ülkelerinde gelişmiş olan modern tıp teknikleri hızla Türkiye’de de uygulanmaya başlanmıştır.

Osmanlı Devleti’nde modern anlamda ilk tıp okulu “Mektebi Tıbbiye-i Adliye-i Şahane” adı altında 1827 yılında Avusturyalılar tarafından kurulmuştur. 1838 yılında Viyanalı *Fürst Metternich*’in ardından *Karl Ambros Bernard* ve *Jakop Jeuner* gibi hekimler ve eczacı *Anton Hoffmann* İstanbul’a gelmişler ve yeni Tıbbiye’nin kurulması ile görevlendirilmişlerdi. Yeni kurulan Tıp Fakültesi’nin eğitim programı Viyana’daki Joseph Akademisi tarafından hazırlanmış ve İstanbul Galatasaray’daki eğitim binası Viyana Akademisi örnek alınarak inşa edilmiştir. Tıbbiye’nin kurulmasında Avusturya-Alman ekolünün ağırlıklı olmasına rağmen dersler Fransızca olarak okutulmaktaydı. Bernard hem bu askeri tıp oku-

Yazışma Adresi: Dr. H. Alper Tanrıverdi
Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Tıp Fakültesi Kadın Hastalıkları ve Doğum AD. 67600, Kozlu Zonguldak, Türkiye
Tel: +90-312-2610169 (Dahili 1576)
Faks: +90-312-2610155
E-posta: tanriverdi@artemisonline.net

lunun yöneticisi, hem de aynı zamanda Avusturya Hastanesi'nde hekim olarak görevliydi. *Lorenz Rigler*, *Sigmund Spitzer* ve *Joseph Warthbichler* aynı devirde İstanbul'da görev yapan diğer önemli Avusturyalı hekimler arasında sayılabilir (4).

Diğer taraftan, Türk hekimlerinin yurt dışında gördükleri eğitim ve yaptıkları çalışmalar da modern tıbbın ülkeye girişine büyük katkıda bulunmuştur. 1871 ile 1874 yılları arasında yurt dışında öğrenim gören 20 hekimin çoğunluğunun Fransa'yı tercih etmiş olduğu gözümüze çarpar (5). Bunun nedeni Osmanlı Devleti'nin reformların gerçekleştirilmesi döneminde kültür ve teknoloji alanında Fransızca'yı daha fazla kabul etmesiydi. Buna karşılık 19. yüzyılın sonlarına doğru Almanya'ya karşı ilgi giderek artmış ve Almanya'ya, özellikle Berlin'e gitmeyi tercih eden Türk hekimlerinin sayısında önemli bir artış olmuştur. Almanya'da eğitim gören Türk hekimleri arasında *Dr. İbrahim Paşa* eğitimini Berlin'de tamamlamış ve 1899 senesinde İstanbul'da Şişli Etfal Hastanesi'ni kurarak tarihe geçmiştir (6).

Osmanlı Devleti ile Almanya arasındaki tıp dalındaki ilişkilerin en önemli kişilerinden birinin (kuşkusuz) Bonn Üniversitesi Cerrahi Profesörü *Robert Rieder* olduğu söylenebilir. Prof. Rieder 1898 yılından itibaren Sultan Abdülhamit'in sarayında Osmanlı İmparatorluk Tıp Okulları Genel Yöneticisi olarak çalışmış, Gülhane (1898) ve Haydarpaşa (1903) Askeri Tıp Akademileri'nin kuruluşunda etkin rol oynamıştır. Bu okulların kuruluşunda Almanya'daki tıp modelleri esas alınmış, gerekli binaların inşasında Alman firmaları görevlendirilmiş ve bu kuruluşlarda başlangıçta Alman doktor ve sağlık elemanları çalışmıştır. Almanca bu yolla, Fransızca'nın yanında eğitim dili olarak kabul edilmiştir. Rieder'den sonra, Patolojik Anatomi Profesörü *Georg Deycke* Gülhane Hastanesi'nin yöneticiliğine getirilmiş ve kendisi özellikle lepra ve tüberküloz alanında yaptığı bilimsel çalışmalarla tanınmıştır. Onu takiben *Julius Wieting* okulun yönetimini üstlenmiş ve genel pratisyen hekimlik konularında önemli çalışmalar yapmıştır (7). Rieder'in Gülhane Hastanesi'nin Türkiye koşulları için çok uygun olduğunu ve benzer örneklerinin ülkenin diğer şehirlerinde de kurulması gerektiğini belirtmesinden sonra, 1889 yılında İstanbul'da Osmanlı Askeri Eğitim Hastanesi'nde göreve başlayan sifiliz konusunda uzmanlaşmış olan Prof. *Erich von Düring* de bu fikri benimsemiş ve benzeri hastanelerin Kastamonu ve Ankara'da hizmete açılmasını sağlamıştır. Bunun yanı sıra, Prof. Düring Türkiye'de modern sifilis ve lepra tedavisini başlatan kişi olarak da tanınmaktadır (9).

Prof. Düring'in öncülüğünde başlayan hijyen alanındaki araştırmalar ve uygulamalar, askeri hekimlerin bu alanda edindikleri bilgi ve deneyimlerini özellikle Osmanlı Devleti'ni 19. yüzyılın sonlarında kasıp kavuran savaşlar esnasında kullanmalarını sağlamıştır. Birinci Dünya Savaşı süresince Osmanlı Devleti ile Almanya arasındaki askeri alandaki ittifakın yanı sıra, Türk ve Alman hekimleri de yakın ilişki içinde bulunmaktaydılar. Burada özellikle Alman hekimler *Peter Mühlens*, *Carl Hegler*, *Ernst Rodenwald* ve *Heinz Zeiss*'in isimle-

rini anmak gerekir. Bu hekimler klinik görevlerinin yanı sıra birçok bilimsel araştırma da yapmışlardır. Zeiss ve Rodenwald'ın Türkiye'de görevdeyken hijyen ve bulaşıcı hastalıklarla ilgili bir de kitap yazdıkları bilinmektedir (10).

Tüm bu anlatılan olaylara paralel olarak İstanbul'daki Alman Hastanesi'nin kuruluşu da bu dönemdeki yakın Türk-Alman ilişkilerinin bir ürünü olarak yorumlanabilir. İstanbul'daki Alman Protestan Birliği, 1846 yılında kendi hastalarına hizmet vermesi için bir hastane ve bakımevi kurmuş, ancak zaman içinde buradaki sağlık hizmetlerinden bütün İstanbul halkının yararlanabilmesini hedeflemiştir. Hastanenin hijyen ile ilgili konularından sorumlu hekim Peter Mühlens, I. Dünya Savaşı sırasında Osmanlı ordusunun tıbbi danışmanı olarak çalışmış ve bakteriyoloji alanındaki araştırmalarını Alman Hastanesi'nde gerçekleştirmiştir. Savaş zamanında hastane kısmen askeri savaş hastanesine dönüştürülmüştür. Savaşın bitmesiyle hastanenin idaresi İngilizlere geçmiş, Cumhuriyet'in kurulmasından sonra 1931 yılında tekrar Almanlara verilmiştir (11).

Tüm bunların yanında tamamen rastlantı eseri oluşan bazı ilişkileri de belirtmek yerinde olur. Sitolojik Patoloji'nin kurucusu olarak kabul edilen *Rudolf Virchow* arkeolojiye olan ilgisi nedeniyle 1879 ve 1890 yıllarında yakın arkadaşı *Heinrich Schliemann*'ı Truva'da gerçekleştirdiği arkeolojik kazılar sırasında ziyaret etmiş ve burada bazı tıbbi uygulamalarda bulunmuştur. Prof. Virchow, bir Alman hekiminin bölgeye geldiğini duyarak kendisine ulaşan Türk köylülerini yanında getirdiği ilaçlarla tedavi etmiş ve bazılarını da İstanbul'daki Alman Hastanesi'ne sevk etmiştir. Prof. Virchow Almanya'ya döndükten sonra kaleme aldığı bir makalesinde Truva'daki uygulamalarını ve bölgedeki tipik hastalıkları dile getirmiştir.

Tarihi açıdan Türkiye ile Almanya arasında tıp dalındaki ilişkilerin ikinci döneminin de kendine ait bazı özellikleri bulunmaktadır. Bu dönemde birçok Alman Tıp adamı Almanya'yı kasıp kavuran milliyetçi sosyalist yönetimden kaçarak Türkiye'ye ve diğer ülkelere sığınmışlardır (12). Yine bu dönemde ileri gelen birçok tıp adamıyla beraber Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk modern üniversitesi olan İstanbul Üniversitesi kurulmuştur. Ayrıca sonradan Ankara Üniversitesi'ni oluşturacak olan birçok fakülte de bu dönemde kurulmuştur.

Üniversitelerimizde bilimsel dinamizm Almanya'yı felakete sürükleyen Hitler zamanında altın çağını yaşamıştır. Hitler'in faşist rejiminden kaçan birçok değerli Alman bilim adamı modern Türkiye Cumhuriyeti'nin bu kişilere kucak açması üzerine bu dönemde Türkiye'ye sığınmıştır. Bu bilim adamları, genç Türk nesline deneyim ve bilgilerini esirgemedikçe aktarmışlardır. Özellikle Hukuk, Tıp, Tabii Bilimler, Edebiyat ve Diş Hekimliği alanında Türkiye'de yeni bir bilimsel taban oluşmuştur. Konuk hocalar İstanbul ve Ankara Üniversite'lerinde yıllarca sayısız öğrenci yetiştirmişlerdir. Ülkemizde konuk oldukları sürece Alman hocalar kendilerini Türk insanının yaşantısına alıştırmışlar ve Türkiye'yi kötü gün dostu olarak yürekten benimsemişlerdir. Yurdumuzu

kendileri için ikinci anavatan olarak gören konuk hocalar savaş sonrası kendi ülkelerinde barış ve demokratik düzen yerleştikten sonra, ülkemizde birçok dost bırakarak zamanla ülkelerine geri dönmüşlerdir” (13).

Sığınmacı olarak ülkemize misafir olarak gelen 54 hekimin yanında Alman hemşire ve röntgen teknisyeni gibi sağlık elemanları da görev yapmaktaydılar. Bu kişilerin desteği ve mesleki deneyimlerine bağlı bilgi transferinin ülkemizde uygulanmasına ve yerleştirilmesine çalışılan modern tedavi yöntemlerinin, araştırma ve eğitim süreçlerinin çağın standartlarına ulaşmasında büyük kolaylıklar sağladığı da vurgulanmalıdır. Bu konuda adı anılabilecek sağlık personeli arasında diyet hemşiresi *Else Wolf*, diabetes mellitusta yeni tedavi yöntemlerini uygulamaya koyan Prof. *Erich Frank* ve Radyoloji Enstitüsü'nde çalışan Röntgen ışınlarının dozlamasını yapan *Kurt Lion* bulunmaktadır.

Türkiye'ye 1933 yılında sığınan 54 hekimin, Almanya'da aynı yıl uygulanmaya konulan faşist temellere dayanan “Mesleki dağılımın yeniden düzenlenmesi kanunu” çerçevesinde işsiz kaldığı bilinmektedir. Bu kişiler dünya çapında değerli bilimadamları olmalarına karşın ya politik sebeplerden ya da Alman asıllı ve yüzyıllardan beri Alman vatandaşı olmalarına rağmen sadece Musevi dini inançlarına bağlı olduklarından bu kanunun kapsamına girmişlerdir. Musevilerle evlenen bilimadamları da ayrıcalık gözetmeksizin bu katı faşist kanunun kapsamına girmektedirler. Alman Tabip Odası'nın Musevi inançlı hekimleri dışlayan kararları çerçevesinde bu kanunun kapsamına giren hekimler özel muayenehane de açamıyor ve ancak özel izinle olmak üzere Musevi bağlı hastalara bakabiliyorlardı. Yine aynı dönemde Musevi inançlıların Toplama Kamplarına götürülmeleri ve topluca öldürülmeleri söz konusuydu.

Almanya'dan kovulan veya kaçan bilimadamlarının çoğu ara duraklar üzerinden Amerika Birleşik Devletleri'ne ulaşma isteğindeydi. Bilimadamları, *Phillip Schwartz* tarafından Zürih'te Musevi bilimadamlarını korumak amacıyla kurulan “Alman Bilimadamları İçin Acil Yardım Birliği” aracılığıyla Türkiye'ye gelmişlerdi. *Phillip Schwartz* aynı zamanda Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile bağlantıdaydı ve hükümetin 30'lu yılların başında İstanbul'da ülkeye bilim alanına önderlik yapmak görevini üstlenecek yeni bir üniversite açma isteğinin olduğunu biliyordu. Kurulması öngörülen bu yeni üniversite, Atatürk önderliğindeki Cumhuriyet Halk Partisi'ne mensup Kemalistler Grubu'nun reform hareketinin bir ayağı idi. Kemalistlerin ana hedefi toplumsal yeniden yapılanma süreci çerçevesinde halkın günlük yaşantısını modern sanayileşmiş ülkeler düzeyine getirmektir. Bu düşünceler üniversitelerde bir reform yapılması gerektiği inancını yeterince açıklamaktadır.

Almanya'dan rejime uyum göstermeyen veya değişik dinlere mensup bilimadamları dışlanırken, her gün dev adımlarla atılımlar yapan genç Türkiye Cumhuriyeti'nde deneyimli ve dünyaca saygın bilimadamlarına ciddi bir ihtiyaç bulunmaktaydı. Bu nedenlerle yeni kurulacak olan İstanbul Üniversitesi

si'nin kadrolarında bu yabancı bilimadamlarının görevlendirilmesi söz konusu olmuştur. Önceki döneme ait reform sürecinin meyvesi olarak tıp alanında dermatolog *Hulusi Behçet*, farmakolog *Akıl Muhtar Özden* gibi zaten yetişmiş birçok hekim bulunmaktaydı. Ancak yeni kurulacak üniversitede Osmanlı düşüncesinden kesinlikle arındırılmış, tamamıyla batıya yönelik modern bir bilimsel yaklaşım olması istenmekteydi. Bu nedenle akademik kadroların dağılımında yeni bir radikal başlangıç yapıldı. Sığınmacı olarak gelen bilimadamları herkes tarafından hoş karşılanılmamaktaydı; bu bilimadamları yerleşik durumdaki profesörler ve bazı öğrenciler tarafından “istenmeyen kişiler” olarak ilan edilmekteydi. Sonuçta yeni üniversitenin kurulmasıyla Türk hekimlerinin yaklaşık üçte birinin görevine son verilirken, kalanlar görevlerine devam etmişlerdir (14).

İstanbul Tıp Fakültesi'nde kuruluş yılı olan 1933'te 11 sığınmacı profesör, 17 Türk Ordinaryüsü görev yapmaktaydı. Buna karşın Beşeri Bilimler Fakültesi'nde 3 Türk ordinaryüsüne karşılık 11 sığınmacı profesör bulunmaktaydı. Tıp Fakültesi'ndeki bu dengeli Türk-Alman işbirliği, Türkiye'nin tıp alanında diğer branşlardan çok daha erken dönemlerde uluslararası düzeye ulaşmasını sağlamıştır. Tıp Fakültesi'nde görev yapan Türk hekimlerin bir kısmı Fransa'da, bir kısmı da Türkiye'de eğitim görmüşlerdi. Tıp dalında Almanya ile aramızdaki ilişkilerin gelişmesine rağmen Fransız ekolü etkinliğini bu dönemde de göstermiştir.

Tıp dalındaki Türk-Alman ilişkilerinin sonucu olarak, kısmen dünya çapında üne sahip olan sığınmacı profesörlerin yeni kurulmuş Türk Üniversitesi'nde önemli pozisyonlarda görevlendirilmeleri, İstanbul Üniversitesi'nin henüz birinci kuruluş yılında Türk meslektaşları ile aralarında ciddi gerginliklerin oluşmasına yol açmış ve neredeyse bu projenin gelişmeden erkenden sonlanmasına neden olmuştur. Ancak sığınmacı bilimadamlarının Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti'nin eğitim politikası doğrultusunda geniş kapsamlı destek görmeleri, üniversitede görev dağılımında herhangi bir değişiklik olmadan sıkıntılı atlatılmasıyla sonuçlanmıştır. Bu gelişmeyi anlayabilmek için İstanbul Üniversitesi'nin 1933-1946 yıllarında doğrudan Eğitim Bakanlığı'na bağlı bir kurum olarak hizmet verdiğini vurgulamakta fayda vardır. Bu dönemde Üniversitenin tüm organları doğrudan Eğitim Bakanlığı'na bağlıydı. Hatta sığınmacı ve diğer yabancı bilimadamlarının görevlendirilmeleri ancak Bakanlar Kurulu'nun onayı ile söz konusuydu.

Avusturya'nın Almanya tarafından işgal edilmesi ve Hitler'in Wehrmacht güçlerinin Çekoslovakya'ya girmesi Viyana ve Prag'dan da çok sayıda bilimadamının kovulmasına veya kaçmasına yol açmıştır. Bu gelişmenin sonucunda Türkiye'ye ikinci bir sığınmacı bilimadamı dalgası ulaşmıştır. Bu dalgayla, Radyoloji Kliniği'nin yöneticiliğini *Friedrich Dessauer*'den *Max Sgalitzer* devralmıştır. Prag'daki Alman Üniversitesi'nden kaçan *Felix Haurowitz*, Amerika Birleşik Devletleri'ne göç eden *Werner Lipschitz* yerine İstanbul Üniversitesi Biyokimya Kürsüsü Başkanlığı'na getirilmiştir. Gö-

rüldüğü gibi, Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti, Alman veya Almanca konuşan bilimadamlarının görevlendirilmesinde devamlılığı sağlayarak reform hareketinin başarıya ulaşmasını amaçlamaktaydı. Yabancı bilim adamlarının, genç ve her konuda yetişmiş Türk bilimadamları tüm işleri devralana kadar görevlendirilmeleri bu şekilde mümkün olmuştur. Yabancı uyruklu bilimadamlarıyla Türk Hükümeti'nin bu karşılıklı alışverişi, Avrupa'da fırtına gibi esen ve sürekli yayılan faşist düzenden kaçan bilimadamlarına sığınabilecekleri bir ortam oluştururken, Türkiye'ye de modern bilimsel altyapının oturması imkanını vermektedir.

Türkiye'nin sığınmacı öğretim görevlilerine kucak açması 1941 yılında daha da büyük önem kazanmıştır. 1941 yılında Alman Medeni Kanunu'nda yapılan bir değişiklikle Almanya dışında yaşayan tüm Musevi asıllı Almanlar, Alman vatandaşlığından çıkarılmıştı. Heimatlos= vatansız (Türkçe'de haymatlos) deyimini bu yıldan sonra kullanılmaya başlanmıştır. İkinci Dünya Savaşı'nın sonuçlanmasından sonra Almanya'da kurulan demokratik düzen her ne kadar bu kişilerin isterlerse tekrar Alman vatandaşlığına geçebilmelerini sağlamışsa da Türkiye'deki yaşantılarından ve özellikle karşılaştıkları sıcak misafirperverlikten çok etkilenen bazı yabancı uyruklu bilimadamları ülkemizi kendilerine ikinci vatan olarak kabul ederek Türk vatandaşı olmayı tercih etmişlerdir (Örneğin Dr. *Hans Winterstein* ve ailesi).

Atatürk ve arkadaşlarının gerçekleştirmek istediği üniversite reformunun ana amacı, 1933 -1946 yıllarında Türkiye'deki tek üniversite olma özelliğini taşıyan İstanbul Üniversitesi'nin Türkiye çapında bilimin odağı haline gelmesiydi. Bu odaktan öğretmenler, mühendisler, hukukçular, idari görevliler, ziraat mühendisleri yetiştirilerek Türkiye'nin modern bir sanayi ülkesine dönüştürülmesi amaçlanmaktaydı. Sığınmacı profesörler bu kapsamda eğitim vermek, bilimsel araştırmalar yapmak ve kitaplar yazmakla sorumluydular. Bu sorumluluklarını yerine getirmemeleri, sözleşmelerinin iptal edilmesine neden olabilmekteydi (15). Bu koşullar altında birçok tıp profesörününün kitap yazması sağlanmıştır.

İstanbul Üniversitesi'nin ilk on yılında çok aktif bir araştırma ve eğitim döneminin yaşanmasına sığınmacı Profesörlerin önderliğinde ve onların ekiplerinde çalışan Türk hekimlerinin de çok büyük katkıları olmuştur. Türkçe bilmeyen yabancı profesörlerin kitaplarının, bilimsel araştırmalarının ve öğrencilere verdikleri derslerin Türkçe'ye çevrilmesinde yardımcı olan birçok asistan bulunmaktaydı. Bu asistanlar genellikle eğitimlerini Almanya ya da Avusturya'da tamamladıktan sonra Türkiye'ye dönmüş hekimlerdi. Bunlar arasında *Sadi Irmak*, *Liepmann* ve *Hans Winterstein*'in jinekoloji ve fizyoloji, *Münevver Yenerman* ve *Muhittin Erel*, *Phillip Schwartz*'ın Patoloji, *Fahrettin Arel*, *Rudolf Nissen*'in cerrahi, *Üveis Maskar* ve *Türken Erbenği* ise Max Clara'nın histoloji alanındaki kitaplarını Türkçe'ye çevirmişlerdir. Sığınmacı profesörler görevlerini bıraktıktan veya emekli olduktan sonra genellikle kendileriyle uzun süre birlikte çalışmış olan Türk meslektaşları, boşalan kürsü başkanlıklarını devralmışlardır. Bu makalenin yazarlarından *Prof. H. T. Öney*,

60'lı yıllarda İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Tıp Fakültesi'nde tamamladığı tıp eğitimi esnasında *Winterstein*'in talebesi *Prof. Meliha Terzioğlu*'ndan fizyoloji, *Nissen*'in talebeleri *Kazım İsmail Gürkan* ve *Fahri Arel*'den cerrahi ve *Prof. Huber*'in talebelerinden fizik dersleri almış, bu profesörlerin eğitimlerini aldıkları "Büyük Hoca"larını her fırsatta saygıyla andıklarına şahit olmuştur.

İstanbul Üniversitesi'nde bu dönemde yapılan bilimsel araştırmalar üniversite bünyesinde basılan ve yazı işlerinin de sığınmacı bilimadamları tarafından desteklendiği dergilerde yayımlanmaktaydı. Tıp alanında, özellikle bazı klinik ağırlıklı branşlarda araştırmalar yapan gruplar da oluşturulabilmişti. Örnek olarak *Phillip Schwartz*'ın ekibiyle beraber tüberküloz hastalığı üzerine yaptığı araştırmalarında bronşların lenfatik dolaşımını, bronşiyal fibrozis ve akciğerlerde tüberküloza bağlı hasarlanmalarla ilgili çalışmaları, *Erich Frank* ve arkadaşlarının İkinci Dahiliye Kliniği'nde diabetes mellitus ve karbonhidrat metabolizması ile ilgili araştırmaları başarılı sonuçlara ulaşmıştır (16, 17). Bazı branşlarda ise alt yapının erken dönemlerde yeterince kurulamaması bu türden araştırma gruplarının oluşumunu olumsuz etkilemekteydi. Örneğin, *Werner Lipschitz* tarafından kurulan Biyokimya Kürsüsü'nde, verimli bilimsel araştırmalar ancak kürsünün ikinci başkanı olan ve sonradan Lipschitz'in yerine kürsü direktörlüğüne geçen *Felix Hauowitz* başkanlığında ve büyük oranda da Beşeri Bilimler Fakültesi'nin eleman desteği ile yapılabilmştir (18).

Türk-Alman ilişkilerinin ikinci döneminin yansımaları günümüzde halen hissedilmektedir. Sığınmacı profesörler tarafından yetiştirilen öğrenciler yakın geçmişimize kadar İstanbul Üniversitesi'nin bünyesinde görevlerine devam etmişlerdir. Bunlar arasında, İstanbul Çapa Tıp Fakültesi'nden *Münevver Yenerman*, *Türkan Erbenği* ve *Nurhan Gökhan* veya Cerrahpaşa Tıp Fakültesi'nden *Ekrem Kadri Unat*, Üniversite dışında görev yapanlar arasında ise *Erich Frank*'ın öğrencisi olan Profesör *Ferhan Berker* veya *Phillip Schwartz*'ın öğrencisi olan Profesör *Bedrettin Pars* sayılabilir (19).

İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesi ve Almanya'da Hitler rejiminin son bulmasıyla 1950'li yıllar sonrasında, sığınmacı ve Musevi kökenli çoğu Alman profesör ülkesine geri dönmüştür. Bu profesörlerin yetiştirdiği ve bazılarının adları yukarıda anılan Türk bilim adamları ve hekimler günümüz Türkiye'sinin sağlık sisteminin olgunlaşması ve kuruluş yıllarında zor şartlar altında yapılan çalışmaların meyvelerini vermesini sağlamışlardır.

Tıp dalında Türk-Alman ilişkilerinin üçüncü dönemini yaşadığımız günümüzde tıp alanında Türk-Alman ilişkileri üniversitelerarası ortak çalışmalar, Türk-Alman ortak bilimsel dernekleri tarafından gerçekleştirilen kongreler ile sürdürülmektedir. Son 40 senede birçok bilimadamı Alman Devleti veya Deutsche Forschungsgemeinschaft, Humboldt Stiftung gibi bilimsel kuruluşların verdiği burslarla Almanya'da eğitim görmüştür veya temel eğitim sonrası bilgi alışverişi için Almanya ile ilişkilerini sürdürmektedir.

Tıp alanında Türk-Alman ilişkileri, her iki ülkeye değişik kazançlar sağlamış ve iki ülke arasında her zaman sağlam köprülerin olmasına yol açmıştır.

Kaynaklar

1. Erichsen R. Turkish-Deutsche Beziehungen in der Medizin. Zeitschrift der türkischen Zahnaerzte 7(1); 17-22: 1999
2. Grunwald J, Willmans JC. Deutsch-türkische Beziehungen in der Medizin, München; 31-39, 1983
3. Ordu AB. Dokumente zur Geschichte des deutschen Krankenhauses in İstanbul. Dissertation, Marburg; 63: 1982
4. Terzioğlu A. Die Verdienste österreicherischer Aerzte bei der Gründung der modernen medizinischen Fakultät der osmanischen Reichshauptstadt İstanbul am Anfang des 19. Jahrhunderts. In: Lesky E (Ed.). Wien und die Weltmedizin, Wien: 136-146: 1974
5. Unat EK. Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye. İstanbul:11-12; 1990
6. Helvacıoğlu İL. Die Geschichte des Hamidiye Etfal Krankenhauses in İstanbul von den Anfängen im Jahre 1899 bis 1984. Herzogenrath: 207-209; 1988
7. Terzioğlu A. In: Terzioğlu A (Ed). Türk-Alman Tıbbi İlişkileri Sempozyumu Bildirileri. 18-19 Ekim 1976
8. Rieder R. Das Krankenhaus Güllhane. Jena: 103; 1903
9. Helvacıoğlu İL. Die Geschichte des Hamidiye Etfal Krankenhauses in İstanbul von den Anfängen im Jahre 1899 bis 1984. Herzogenrath: 155; 1988
10. Goerke H. Deutsche Hygieniker im der Türkei. 2. Türk-Alman Tıbbi İlişkileri Sempozyumu Bildirileri. 20-25 Ekim 1981. İstanbul Üniversitesi yayınları, İstanbul: 29-39; 1981
11. Erichsen R. Deutschland in İstanbul 1991- das Deutsche Krankenhaus. In: Erichsen R (Ed). Bizim Almanca-Unser Deutsch. 78 (9): 19-21; 1991
12. Erichsen R. Die Emigration deutschsprachiger Naturwissenschaftler in die Türkei. In: Widmann H. Exil und Bildungshilfe. Die Emigration der Wissenschaften in 1933: 73-104; München 1991
13. Taner H. Berlin Mektupları: 168; Ankara 1984
14. Gökhan N. Ordinaryüs Profesör Dr. Hans Winterstein'in Türkiye'deki araştırmaları. In: 2. Türk-Alman Tıbbi İlişkileri Sempozyumu Bildirileri. 20-25 Ekim 1981. İstanbul Üniversitesi yayınları, İstanbul: 142; 1981
15. Erichsen R. Fritz Andt'in iş sözleşmesi. 1944
16. Yenerman M. Patoloji dalında 1933 reformu ile sağlanan gelişmeler ve Ordinaryüs Profesör Dr. Phillip Schwartz'ın etkileri. In: 2. Türk-Alman Tıbbi İlişkileri Sempozyumu Bildirileri. 20-25 Ekim 1981. İstanbul Üniversitesi yayınları, İstanbul: 185-195; 1981
17. Berker F. Frank ve Diabet. In: Tıpta yenilikler 3: 1-4; 1959
18. Yenson M. Ordinaryüs Profesör Dr. Felix Haurowitz ve İstanbul Tıp Fakültesi Biyokimya Kürsüsüne katkıları. In: 2. Türk-Alman Tıbbi İlişkileri Sempozyumu Bildirileri. 20-25 Ekim 1981. İstanbul Üniversitesi yayınları, İstanbul: 45-55; 1981
19. Erichsen R. Sığınmacı hekimlerin öğrencileriyle kişisel görüşmeler. In: Turkish-Deutsche Beziehungen in der Medizin. Zeitschrift der türkischen Zahnaerzte 7(1); 17-22: 1999